

szó

WEÖRES SÁNDOR

Tojáséj

Gondolatok és magyarázatok
Weöres Sándor verséről

◀ Ez a költészet kezdete. Hogyan? Egyetlen szó már lehet vers? Egyetlen szó már költészet? Weöres Sándor pedig egész versciklust írt *Egyszavas versek* címmel.

◀ Egy összetett szó mindig arra inspirálja, vezeti a nyelvet beszélő embert, hogy automatikusan értelmezze a két felismert szó viszonyát. Meghalljuk, hogy tojásfehérje, és magunkban értelmezzük: a tojásnak a fehér része. Meghalljuk, hogy éjfeke, és lefordítjuk: olyan fekete, mint az éj.

De milyen viszony van itt a két elem között? A tojásban lévő éjszaka? A tojás éjszakája? Olyan sötét, mint egy tojás? Olyan sötét van, mint egy tojásban? A legvalószínűbbnek az utóbbi tűnik. És akkor a verset olvasó ember rögtön elképzei azt az éjszakát, amely be van zárva a tojás héjába. Vagy tágítsuk ki az univerzumra: mi is úgy vagyunk a hatalmas éjszakában, mint-ha egy hatalmas nagy tojásban lennénk bezárva? Mikroéjszaka a tojásban, és makroéjszaka az univerzumban?

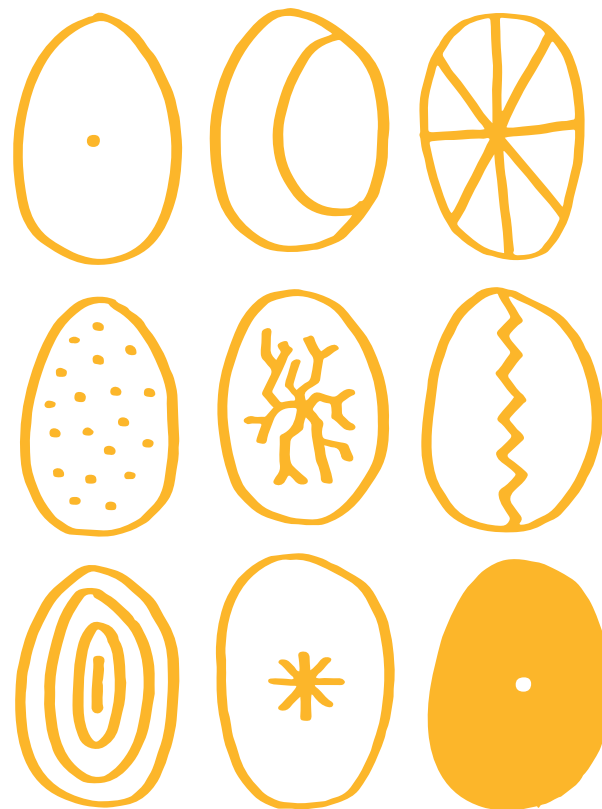
◀ Amikor egy költő kiválasztja a felhasznált szavakat, dönt: a *tojás* mellé az *éjt* kapcsolja. Hogy juthatott eszébe – nem tudjuk, de vélhetően ott dolgozott a fejében a teljesen hétköznapi tojáshéj szó. Ezt pedig már csak egyetlen mássalhangzó választja el a tojáshéjtól. Csakhogy micsoda különbség van a kettő között! A tojáshéj: mindannyiunk közkeletű szava, nem túlságosan érdekes. Ám egy picit változtatással tojáshéj lett belőle, amit még soha nem hallottunk. Ez már költői lelemény, sőt: alkotás.

A *tojás* szó semleges, minden stílusrétegben használható. Az *éj* viszont választékos: rokona az éjszakának, de sokkal kifinomultabb kifejezés, inkább a régiséget idézi, mintsem egy hétköznapi éjszakát. Emellett izgalmasan hangzik a két szó együtt: a *tojás* mély hangrendű, az *éj* magas. Izgalmassá teszi az is, hogy a sötét dolgokhoz általában a mély hangrendű szavakat szoktuk asszociálni, a világos dolgokhoz a magas hangrendűt. Éppen fordítva hat a hangrend?

◀ A tojás: a kezdet. Belőle jön létre az élet. A görög mitológiában Léda két hattyútojásából két halandó és két halhatatlan születik, két ember és két isten. Ez a világ kezdete? A tojás a legtöbb mitológiában szimbólum: a megújuló, újjászülető természet jele a tavaszünnepeken. Mint anyaméh a létezés eredetére és a termékenységre utal. A világ keletkezéséről szóló mítoszokban szereplő tojás a teremtés kezdete, a minden létező csíráját magában foglaló differenciálatlan teljesség. Ez még a szülés és a születés előtti ősállapot, de már magában hordozza a leendő világot és életet. A rendezett világegyetemet, a kozmoszt. A finnugor mitológia egy története szerint a világ egy tojásból születik. Ugyanezt az elképzelést megtaláljuk a japán, a kínai, az egyiptomi és a perzsa mitológiákban is.

Akkor tehát a vers az eredetről szól, a keletkezés előtti sötétségről? Mindennek a kezdetéről? Vagy a bezártságról? Arról, hogy bármily hatalmas vagy bármily kicsiny dologba vagyunk is bezárva, mégiscsak abban vagyunk, a héjon belül?

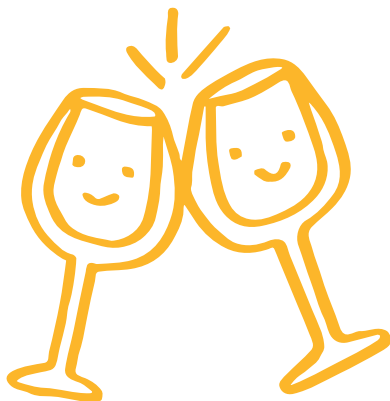
◀ Ha ez a vers a kezdetekről szól, akkor kínálkozik, hogy egy versekkel foglalkozó könyv kezdete is legyen.

FODOR ÁKOS

Kamasz

nincstelen tékozló

Gondolatok és magyarázatok Fodor Ákos *Kamasz* című verséről

◀ Két szó – mindössze ez a vers teste. A szöveg teste. Aztán ott a cím. Nézzük meg előbb a szöveget, majd tegyük hozzá a címet!

◀ A két szó egyforma hosszú, három szótagos. Együtt jelzős szerkezetet alkotnak: milyen tékozló? Nincstelen tékozló.

Mindkét szó a hiányt fejezi ki. Aki tékozol, az elherdálja (elvezíti, eljuttatja, elfogyasztja, elosztogatja) mindenét. Aki nincstelen, annak nincs is semmije. De lehet-e tékozló az, aki nincstelen? Mit tud eltékoználni? Mit tud elherdálni, szétosztogatni?

Nem is kicsit nincsen semmije, hanem egyáltalán nincs. A *nincstelen* szó egy fosztóképzőt tartalmaz: -talan/-telen. De már maga a szótő is a hiányt fejezi ki. Nincs + telen = nincs még semmije sem? És mégis tékoználni akar? Hogyan lehetséges ez?

◀ Aztán ott a cím. Hozzá tartozik a vershez? Része annak, vagy elhanyagolható? Örkény István így írt erről az *Egyperces novellákhoz* írott *Használati utasításában*:

„Fontos, hogy a címekre ügyeljünk. A szerző rövidségre törekedett, nem adhatott hát semmitmondó fölíratokat. Mielőtt villamosra szállnánk, megnézzük, milyen jelzésű a kocsi. E novelláknak éppily fontos tartozékuk a címe. Ez persze nem azt jelenti, hogy elég csupán a fölíratokat olvasgatni. Előbb a cím, aztán a szöveg: ez az egyetlen helyes használati mód.”

Hát akkor nézzük csak meg a vers címét: a „föliat” az, hogy kamasz. Ez a témája, erről szól amit a versben olvashatunk, az a föliat kifejtése.

Egybeolvasva kicsit olyan a szöveg, mint egy szótári meghatározás vagy definíció: „Kamasz = nincstelen tékozló”.

◀ Kamasz – életkor, létállapot és magatartás. Akinek még nincs semmije (még a szüleivel él, nem halmozott fel semmit, egyelőre nem lehet tudni, ki és mi lesz belőle, milyen ember lesz, milyen életet fog élni), de a lehetőségek már ott vannak benne. Sőt, több is, mint lehetőség: a kamaszkor a nyitottság, a lehetőségek kora. Még nem alakult ki – tehát még minden lehet.

Furcsa paradoxon, hogy ebben az életkorban és ebben a helyzetben mindenki szívesen ad: szétszogatja mindenét, érzelmeket ad, barátságokat, szerelmeket, gondolatokat; szívesen szétszórja magát a szélben, az embereknek. A kamasz = nincstelen tékozló. Aki olyan gazdag, hogy bármit elosztogat, és attól olyan gazdag, hogy még nincs semmije.

◀ A tékozló szó beindítja az olvasó kulturális emlékezetét: felrémlik *A tékozló fiú példázata*. Miután mindenét eltékozolta, hazatér az apai házhoz, apja pedig tárt karokkal fogadja. Azért lett tékozló fiú, mert még kamasz? Aki nem tud bánni és gazdálkodni a rá bízott értékekkel, a megkapott tradícióval, az öröklött értékekkel? Bizony, érthetjük így a bibliai példázatot.

◀ A tékozló és a nincstelen egymás ellentéte: a köznap logika szerint nem lehet tékozló az, akinek nincs semmije. Mindez egy jelzős szerkezetben: ezt hívják oximoronnak. A gondolkodásmód pedig, ami ebben kifejeződik, a paradoxon: a két állítás nem lehet egyszerre igaz – vagy ha mégis, akkor nem a hétköznapi logika szintjén. A kamasz állapota: ilyen paradox állapot. Már nem gyerek, és még nem felnőtt. Már tékozló tud lenni, de még nincstelen.

Bereményi Géza és Cseh Tamás *Kamasz* című dalukban így írnak: „éljen a gyönyörű, buta kamasz”. Gyönyörű és buta, egy dicsérő és egy leminősítő jelző – bizony, ez is paradoxon. Túl felületes lenne, ha azt mondanánk: kívülről „gyönyörű”, belül viszont „buta”. Nem, mert itt a buta annyit is jelent, hogy nem érti azt, hogy a világ nem úgy működik, ahogy. Mert nem akarja még érteni. Mert még számonkéri a világon az értékeket, az igazságot, a méltányosságot, a szabadságot. Ez az értetlensége gyönyörű.

Mert kamasznak lenni paradox állapot. A legszebb korszak, és a leghamarabb múlik el.

a gyönyörű, buta kamasz / Az a kamasz,
kamasz / Szélfújta ragyogó, kicsi tavasz
dezem azt, azt a kamaszt / Énbennem
lúktató / Véremben fészkelődő pimaszt
Buta kamasz, suta kamasz / Szó, fegyver
Mi az igaz, te tudod azt / Mi az igaz,
mindig megadja / Százszor hangyagot
mak te maradsz / De te, kama
tényeknek elé / Te kicsi Tienanmen
tavasz / Tankok elé, sortűz elé / A'ls
fehér ingesen / És aztán szépen ott
belehalsz."